

ky zaměstnaných žen nejsou v dnešní praxi uskutečněné. V současné době je spíše aktuální prozkoumat negativní momenty hlubším psychologickým všestranně vědeckým rozbořením, aby se mohlo předejít četným chybám. Na tyto momenty, jako např. zvýšení nervových chorob u žen, zvláště zaměstnaných, porušení citového vztahu jak mezi manžely, tak i k dětem, v důsledku nespokojenosti ženy v zaměstnání, poukázala nedávno v Literárních novinách s. Klimová. Bohužel, byl to jen částečný a nekomplexní rozbor bez praktických návrhů. Jde-li skutečně o změnu vztahu v rodině, je potřeba zajistit serióznější průzkum podmínek pro práci žen a podrobné zkoumání jejich psychologických vlastností. Na základě toho je třeba vytvořit vše, aby žena byla v zaměstnání spokojena. Tím lépe se rozvine její osobnost a uskuteční se harmonizace rodinného života.

Raisa Kopejsková

Sociologie a armáda

V červnu 1965 vydalo Vědeckovýzkumné pracoviště sociologie armády při Vojenské politické akademii Klementa Gottwalda v Praze svůj čtvrtý sborník, určený těm, kteří ve své pracovní náplni potřebují uplatňovat sociologické výzkumy v armádě.¹ Byly-li předcházející tři sborníky tematicky zaměřené k obecným otázkám marxistické sociologie, pak tento sborník již obsahuje původní studie z obecné i konkrétní oblasti marxistické sociologie armády, poskytuje jasnější představu o možnostech použití sociologie v řídicí činnosti v armádě, především proto, že jeho autoři informují o významu některých sociologických průzkumů v armádách USA, NSR a PLR. Tematicky — mimo přílohu „Sociologie a statistika“ — se sborník rozpadá na tři části.

V první části informuje M. Purkrábek o sociologickém průzkumu morálně politických a bojových vlastností pilotů. Stať se soustřeďuje ne na výsledky průzkumu, ale na otázky využití sociologie v řízení a velení svazu. Toto obsáhlé sociologické zkoumání bylo plodným krokem z pozic obecného proklamování požadavku vědeckosti k uplatňování vědeckosti v práci politických orgánů v armádě. Jestliže dosavadní metoda operativních kontrol byla převážně zaměřena ke konkretizaci již přijatých závěrů a srovnávala, do jaké míry praxe odpovídá rozkázům, řádům a nařízením, pak byla často (i pro

časovou omezenost) jen evidencí daného stavu a neobjevovala nové problémy. Nedostatek informací o situaci, určitá — a někdy nepřipustná — míra tolerance a libovůle ve vyvozování závěrů, statické posuzování jevů apod. jsou stinnou stránkou této navykklé metody práce. Proto metoda operativních kontrol musí být spjata a doplňována sociologickou metodou tematických výzkumů. Obsahová koncepce uvedeného tematického průzkumu pilotů zahrnovala otázky konfliktových situací, vztahů v malých skupinách, odhalování příčin zúženého pojetí života, omezených kulturních zájmů, motivů iniciativy, netvůrčího přenašlení úkolů atd. Výsledky průzkumu rozptýlily pochybnosti o této „novotě“, byly objektivním podkladem pro konkrétní opatření. Průzkum odkryl nové otázky v oblasti vztahů kontrolní a výzkumné činnosti, otázky vlivu vztahů v malých skupinách na plnění bojových úkolů, a jiné vojensko-teoretické otázky. Tím vším přispěl k prohloubení konceptní stránky řídicí činnosti, osvědčil se především jako metoda poznávání a ukázal na nezbytnost spojení vědeckých pracovníků s řídicími orgány.

V další stati první tematické části se Oldřich Mikšík zamýšlí nad otázkami vojenské psychologie ve vědeckém řízení vojsk. Autor ukazuje kvalitativní odlišnost tzv. „technického systému řízení“, jakým je např. systém řízení letu rakety s jednoznačnými souvislostmi mezi vstupem a výstupem, s formulováním zpětnou vazbou, od řízení činností takového systému, v němž se na celém procesu řízení podílí člověk. Tyto dva systémy se liší subjektivním faktorem. Vojenské řízení jako systém řízení je vysoce komplikováno nejen náročností adekvátního a objektivního poznání subjektivních kvalit, ale i tím, že v boji vždy proti sobě stojí protikladné složité soustavy činností, vlastní a nepřátelská, dvoustranné činnosti oboustranně plánované, ale utajované, tedy spjaté s chronickým nedostatkem informací. Volit nejvhodnější „soustavu protitahů“ vyžaduje znát subjektivní faktor vlastní i nepřátelský s jeho bojovou technikou. Proto v zabezpečení dostatečného a nepretřžitého proudu informací má výrazné místo informace o lidském činiteli a psychologie se stává pomocnou vědou pro úspěšné řízení složitých systémů, zvláště pro psychologickou analýzu „výkonného organismu“, která může odhalovat možnosti optimálního výkonu. Autor dospívá k závěru, že dnešní vojenské činnosti, exploataující nejmodernější technické stroje k vyhodnocení situace a uskutečnění rozhodnutí,

¹ Vědeckovýzkumné pracoviště sociologie armády vzniklo v prosinci 1963 při Vojenské politické akademii Klementa Gottwalda v Praze. Počáteční rozvoj marxistické sociologie armády v ČSSR je spjat především s tímto pracovištěm, které plánuje postupně „sociologické zmapování“ základní problematiky armády pomocí empirických sociologických výzkumů. Jsou to především otázky vývoje sociální funkce čs. lidové armády, postavení armády ve společnosti, její struktury, povolání důstojníka v ČSLA, vlivu vojenské služby na světový názor mládeže, otázky úlohy sociologie v řízení vojsk atd. Podstatným úkolem plánu sociologického bádání

VVP sociologie při VPAKG je také výzkum mínění obyvatelstva o otázkách války a míru, o obraně armády, představ o soudobém charakteru války, mírového soužití socialismu a kapitalismu, odzbrojení apod.

² Sborník „Sociologie a armáda“ navazuje na předcházející tři sborníky, které obsahovaly základní informativní stati polských a sovětských sociologů o předmětu a obecných metodách marxistické sociologie; v časovém pořadí třetí sborník byl překladem práce polského sociologa Stefana Szostkiewicze: *Procedury a techniky sociologického výzkumu*.

je vlastní tvůrčí „řídící“ charakter práce, typický nejen pro „vojevůdce“, ale i pro nejnižší složky výkoného organismu, hlavně při tvůrčí analýze na nejnižších stupních. Z psychologického hlediska však nabývá na důležitosti i výběr specialistů. „Intuitivní“ výběr, prováděný podle namátkových kritérií, musí ustupit vědeckovýzkumné práci v oblasti metodik výběru lidí pro potřeby řídicího aparátu. Velení není totiž jen řízením specifického druhu činností, nýbrž i vyjádřením vztahu mezi příslušníky vojenského kolektivu. Psychologická problematika velení podstatně souvisí s činností velitele, totiž s jeho řídicí činností v oblasti plánování, rozhodování, organizování, kontrolování a hodnocení. Psychologii velení nebyla doposud v žádoucí míře věnována pozornost, proto rozvíjení vojenské psychologie je koncipováno se zaměřením na nezbytnost a užitečnost této problematiky.

Druhá část sborníku *Sociologie a armáda* je uvedena statí Vladimíra Tretery, informující o některých sociologických průzkumech v armádě Polské lidové republiky, v níž rozvoj vojenské sociologie spadá hlavně do roku 1957.³ Polská sociologie armády zvolila na počátku za své východisko marxistické přehodnocení výsledků buržoazní empirické sociologie kapitalistických armád, věnovala pozornost např. neomilitarismu v USA, úloze francouzské armády a jejím postavení ve společnosti, postojů západoněmeckého obyvatelstva k remilitarizaci atd. Vlastní sociologické výzkumy polské lidové armády se člení na práce z oblasti vnitřních problémů armády a práce věnované vztahům mezi armádou a společností. Autor uvedených statí informuje o dílčí studii K. Migdala, zkoumajícího soudržnost v tzv. malých skupinách vojáků pomocí sociometrie. Hlavní pozornost věnoval K. Migdal charakteru „struktur soudržnosti“ v kolektivu roty. Sociogramy „struktur soudržnosti“ ukazují, že nejčastěji se vyskytují „těsné struktury“, charakterizované několikanásobnou vzájemnou volbou. Některé struktury jsou založeny na přirozeném vůdci, jsou tedy jiného charakteru. Nejvýznamnějším činitelem motivace je přátelství a dovednost pobavit a obveselit. Potvrdilo se, že přirození vůdci se nemusí shodovat s formálními. Výsledky podobných výzkumů umožňují poznávat jednotku a mají značný praktický význam především při řešení výchovných problémů.

V oblasti výzkumů vztahů mezi armádou a společností informuje Vladimír Tretera o výsledcích sociologického šetření příťažlivosti povolání důstojníka v názorech mládeže. Tento výzkum byl realizován „Střediskem pro výzkum veřejného mínění“ v roce 1958–59 reprezentativní procedurou s použitím anonymního dotazníku. Výsledky potvrdily závislost příťažlivosti povolání důstojníka na sociálně ekonomických podmínkách společnosti. V zemích ekonomicky rozvinutějších je příťažli-

vost značně nižší. Je-li ekonomický vývoj nejdůležitějším činitelem určujícím příťažlivost povolání důstojníka, není jediným determinujícím činitelem. Vliv zde mají tradice národně osvobozenecských bojů, vojenská tradice rodin. beletrie atd.

Příťažlivost povolání důstojníka v Polsku ve srovnání s předválečným obdobím klesla. Sociálně ekonomické přeměny Polska determinovaly především značný růst příťažlivosti povolání inženýra. Také nedostatečná kvalifikace při odchodu důstojníka do zálohy působí negativně. Přesto patří povolání důstojníka ve zkoumané skupině 34 povolání mezi příťažlivá povolání. Šetřená reprezentativní skupina soudí o prvních třech nejpríťažlivějších povoláních takto: 26 % uvádí povolání inženýra, 11,5 % povolání lékaře a 8,5 % povolání důstojníka. Toto povolání je tedy uváděno na třetím místě před povoláním vědeckého pracovníka, námořníka, právníka, učitele, technika, letce v civilní dopravě, výtvarníka, geologa atd. Nejpríťažlivější v důstojnickém povolání jsou zbraně a služby „nejtechničtějšího“ charakteru. Mládež z venkova má daleko větší zájem o povolání důstojníka než mládež z města (13,2 % : 5,9 %), u mládeže z dělnických rodin činilo toto procento 10,7, z rolnických rodin 16,3, z rodin inteligence 4,6.

Vladimír Tretera informuje dále o výzkumu názorů společnosti na polskou armádu. O tomto výzkumu píše J. T. Gęsek, S. Szostkiewicz a J. J. Wiatr v časopise Studia Sociologiczno-polityczne, 1962/12. Většina šetřených (reprezentativní skupina 2385 mužů ve věku 18 až 65 let) uznává vojenskou službu za prostředek výchovy a je toho názoru, že lidé, kteří prošli vojenskou službou, jsou lépe připraveni pro život, jsou informovanější a vzdělanější. Tradiční stereotypní hodnocení vojenské služby se udržuje nejsilněji ve vesnickém a dělnickém prostředí. Dnešní armáda se hodnotí ve srovnání s předválečnou v oblasti sociálních vztahů výše, výrazně kladně se hodnotí i v oblasti materiálního zabezpečení. V mínění o technickém vybavení armády byli kritičtější důstojníci a poddůstojníci v záloze. Průzkum také ukázal, že civilní společnost má značně časté osobní kontakty s vojáky, že zde neexistují sociální přehrady, což má pozitivní vliv na hodnocení vojenské služby.

Rozvoj sociologického výzkumu PLA je spjat s utvořením sociologického pracoviště na Hlavní politické správě a s katedrou sociologie na VAP. Poznatky sociologie se promítly i do nových základních dokumentů pro výcvik a výchovu. Výsledky společenského postavení, se vtělily v roce 1964 do významného dokumentu o mravní výchově — do *Zásad etiky vojáka z povolání*. Sociologie armády se v Polsku stala jedním ze základních předpokladů řízení ve všech oblastech života armády.

³ Některé práce polských sociologů armády vyšly v českém nebo slovenském jazyce knižně nebo vycházejí na pokračování v časopise Lidová armáda, která se nyní volně kolportuje. Z polštiny

byla přeložena pro sociologa armády významná práce J. Wiatra, *Společnost, politika a armáda USA* (Naše vojsko 1961).

K velmi zajímavým statím druhé části sborníku pracoviště sociologie na VPA v Praze patří stať L. Matysky: *Sociologie v ozbrojených silách USA*. Zabývá se kritickým hodnocením sociologie armády USA, která jistě zasluhuje pozornost. Úvodem autor uvádí historické okolnosti, které v druhé světové válce vedly k rozvoji sociologie amerického vojáka. Bylo to především obtíže vzrůstu armády z 260 tisíc na 4 milióny v zemi, která neznala v míru všeobecnou vojenskou povinnost. Když v říjnu 1941 byl zrušen dosavadní zákaz anonymních průzkumů mínění mezi vojáky americké armády, pomohlo mnoho dobře připravených pracovníků sociálních věd řešit špatně probíhající přizpůsobování bezduché kázně a zastaralým metodám výcviku v „nejdemokratičtější“ armádě světa. Na sociologické průzkumy se přestalo názírat jako na činitele, který má „destruktivní vliv na vojenskou organizaci“. Došlo k prudkému rozvoji sociologie amerického vojáka, i když mnozí důstojníci pokládali sociologii za nepřipustné proniknutí „civilního ducha“ do vojenského organismu. Fakt, že důstojníci, kterým byl zakázán jakýkoli mimoslužební styk s mužstvem, neznali, co si myslí vojáci, vedl Výzkumný odbor informačního a výchovného oddělení americké armády k vydávání měsíčníků *Co si vojáci myslí*, dodávaného až velitelům rot. Práce amerických sociologů a sociálních psychologů za druhé světové války obsahují mnohá poučení i pro současnou výstavbu americké armády. Když se v roce 1951 USA staly zemí s povinnou vojenskou službou i v míru, bylo využito nejdůležitějších průzkumů amerického vojáka z druhé světové války, systematicky zpracovávaných v letech 1945–1950. „Invaze“ civilních vědců do vojenské problematiky přinesla výsledky, které jsou pokusy o koncepční, nikoliv empirické sociologické řešení. Moritz Janowitz podal sociologickou analýzu současné vojenské elity v USA ve známé práci *The Professional Soldier, A Social and Political Portrait* (Glencoe 1960), která je určitým doplněním k Millsově *Mocenské elitě*.

Luděk Matyska se ve své stati soustřeďuje na informace o sociologii amerického vojáka v druhé světové válce. Sociologie a sociální psychologie ve druhé světové válce se zaměřila na zkoumání postojů, nikoliv na zajišťování dovedností, schopností a vloh, a na vztah mezi slovním vyjádřením o některých skutečnostech a přizpůsobením poměrům v armádě. Ukázalo se, že vojáci s „příznivým verbálním postojem“ k armádě byli v průběhu služby úspěšnější a byli rychleji povyšováni. Američtí sociologové oddělovali při svém zkoumání postoje k válce jako takové od postojů v bojové situaci. Velmi zajímavé byly pokusy, hledající stupeň závislosti verbálního postoje amerických vojáků před bojem se skutečnými bojovými výkony. Analýza typů bojových situací, problém strachu, paniky, selhání v boji tvořily rozsáhlou tematiku amerických

sociologů v době druhé světové války. Nejsilnějším faktorem, který udržuje vojáka v boji, je podle těchto výzkumů vliv formálního institucionálního faktoru, to znamená vliv zařazení do armádní organizace, rozkazy, řády, předpisy, kázeň, tresty, odměny. Faktory „formální organizace“ však málo ovlivňují iniciativu a aktivitu vojáka, tu velmi pozitivně ovlivňují „neformální organizace“, působení malých kolektivů a jejich vlastních norem. Američtí sociologové se pokusili vyzkoumat, jakou úlohu hraje v boji ideologická motivace. Americké velitelské kruhy tradičně podceňovaly úlohu ideologie. Průzkumy věnované „ideologickým“ pohnutkám odhalily velký význam modlitby v boji. V těžkém boji nejvíce pomáhala americkým vojákům modlitba, v Pacifiku odpovídělo 70 % šetřených, že modlitba jim pomáhala „hodně“, 13 „trochu“ a 17 „vůbec ne“, v oblasti Středozemí odpovídělo „hodně“ 83 %, „trochu“ 9 % a „vůbec ne“ 8 %. Modlitba byla jediným „ideologickým faktorem“, jehož vliv s délkou služby neklesal jako u ostatních ideologických faktorů. Modlitba je faktor, který sice nežene člověka do boje, ale pomáhá překonat ony vlivy, jež vojáka z boje vyhánějí. Je tedy berlou slabého. Má význam pro výchovu vojáků kapitalistických armád, neboť posiluje ty, kdo mají z boje velký strach, kdo se mnohem více zabývají myšlenkou, že budou zraněni, kdo se cítí méně připraveni, kdo mají menší sebedůvěru, více strachu v boji než před bojem atd.

Zhodnocení výzkumu ideové výchovy v armádě USA za druhé světové války ukázalo její nedostatečnost a neudržitelnost její redukce jen na prostředky masové komunikace.

Stať L. Matysky, z níž zde excerpujeme, přesvědčuje o nutnosti kritické marxistické analýzy buržoazní sociologie armády, neboť marxistické zhodnocení výsledků této oborové sociologie umožní hlubší teoretické a metodologické úvahy a přístupy i v naší sociologické práci vůbec a v armádě zvláště.

Poslední stati ve sborníku *Sociologie a armáda* je myšlenkově kritická úvaha M. Matouše o západoněmecké mládeži v zrcadle buržoazní sociologie.⁴ Autor ukazuje, že výrazné změny ve vědomí poválečné mládeže v NSR zkoumá několik velikých sociologických ústavů: DIVO – institut ve Frankfurtu nad Mohanem a v Bad Godesbergu, EMNID – institut pro výzkum veřejného mínění v Bielefeldu, Institut pro demoskopii v Al-lensbachu na Bodamském jezeře a Institut pro sociální výzkum na universitě ve Frankfurtu nad Mohanem. Kromě těchto ústavů zkoumají mládež další vysoké školy, církevní a státní organizace, politické strany atd. M. Matouš se ve své stati omezuje v podstatě na dvě základní otázky sociologických šetření mládeže, na postoj k válce a poválečnému militarismu v NSR. Jeho stať přináší cenné informace o těchto problémech. Mládež v NSR má podle mnohých publicistů mimořádný

⁴ Milan Matouš vydal rozsáhlou studii o mládeži v západoněmecké armádě, zvláště o jejím vztahu k militarismu. (*Proč sloužit?*, Naše vojsko 1964.)